

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ
ЗАКЛАД « МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ)

З дисципліни «Кримінальний процес»

на тему: «Поняття, мета та підстави застосування
запобіжних заходів»

Студента Решетнікова
Євгена Олександровича
Курсу III
групи: ТУ_{бц}-8-23-Б₁ПрД(3,6зс)
напряму Правоохоронна
діяльність
спеціалізація -
Керівник: Бровко Наталія
Іванівна, д.ю.н., професор
Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів _____ ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ-2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У ПРАВІ	5
1.1. Поняття та сутність запобіжних заходів	5
1.2. Правова природа запобіжних заходів	7
1.3. Місце запобіжних заходів у системі кримінального процесу	10
РОЗДІЛ 2 МЕТА ТА ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ	13
2.1. Мета застосування запобіжних заходів	13
2.2. Загальні підстави застосування запобіжних заходів	15
2.3. Оцінка ризиків як умова застосування запобіжних заходів	16
РОЗДІЛ 3 ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	20
3.1. Класифікація запобіжних заходів	20
3.2. Характеристика окремих видів запобіжних заходів	23
3.3. Проблеми та шляхи вдосконалення застосування запобіжних заходів в Україні	26
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30
ДОДАТКИ	32

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку правової держави особливого значення набуває забезпечення ефективного функціонування системи кримінального судочинства, важливою складовою якої є інститут запобіжних заходів. Їх застосування спрямоване на досягнення балансу між інтересами держави щодо забезпечення належного розслідування кримінальних правопорушень і необхідністю дотримання прав та свобод людини і громадянина. У цьому контексті запобіжні заходи виступають важливим процесуальним інструментом, що дозволяє попередити ухилення підозрюваного чи обвинуваченого від слідства і суду, а також запобігти вчиненню нових правопорушень [2].

Актуальність теми курсової роботи зумовлена тим, що практика застосування запобіжних заходів в Україні залишається однією з найбільш дискусійних сфер кримінального процесу. З одного боку, існує необхідність забезпечення ефективності досудового розслідування та судового розгляду, а з іншого — важливість гарантування прав людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність. Нерідко виникають ситуації, коли застосування запобіжних заходів є надмірним або необґрунтованим, що призводить до порушення прав особи. Саме тому дослідження поняття, мети та підстав застосування запобіжних заходів має важливе теоретичне та практичне значення.

Ступінь наукової розробленості теми є достатньо високим, оскільки окремі аспекти застосування запобіжних заходів досліджувалися багатьма вітчизняними науковцями у галузі кримінального процесуального права. Водночас, з урахуванням змін у законодавстві та сучасної судової практики, існує потреба у подальшому комплексному аналізі цієї проблематики.

Метою курсової роботи є всебічне дослідження поняття запобіжних заходів, визначення їх мети, а також аналіз підстав застосування в кримінальному процесі України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- розкрити поняття та сутність запобіжних заходів;
- визначити їх правову природу та місце в системі кримінального процесу;
- проаналізувати мету застосування запобіжних заходів;
- охарактеризувати підстави їх застосування;
- дослідити види запобіжних заходів та особливості їх використання;
- виявити проблеми застосування запобіжних заходів та запропонувати шляхи їх вирішення.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є правові норми, що регулюють застосування запобіжних заходів, а також практика їх реалізації.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема: аналіз, синтез, узагальнення, порівняльно-правовий метод, системно-структурний метод та формально-юридичний метод.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у навчальному процесі, при підготовці наукових робіт, а також у правозастосовній діяльності з метою вдосконалення практики застосування запобіжних заходів.

Структура курсової роботи зумовлена її метою та завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У ПРАВІ

1.1. Поняття та сутність запобіжних заходів

У системі кримінального процесуального права важливе місце посідає інститут запобіжних заходів, який виступає одним із ключових механізмів забезпечення ефективності кримінального провадження. Запобіжні заходи є різновидом заходів процесуального примусу, що застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого або підсудного з метою забезпечення належної процесуальної поведінки та досягнення завдань кримінального судочинства.

Запобіжні заходи - це сукупність превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, засудженого через певне обмеження їхніх особистих прав [4].

Запобіжні заходи застосовуються в тих випадках, коли особа ще не визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення (діє принцип презумпції невинуватості коли особа є невинуватою). Тобто застосування запобіжних заходів не повинно розцінюватися як покарання, а вважається тільки певними обмеженнями особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених коментованою статтею, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, - передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 [КПК](#)), а до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру також - поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ст. 508 [КПК України](#)).

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття запобіжних заходів. Узагальнюючи їх, можна зазначити, що запобіжні заходи — це передбачені кримінальним процесуальним законодавством тимчасові обмеження прав і свобод особи, які застосовуються уповноваженими органами у встановленому законом порядку з метою запобігання ризикам, що можуть перешкоджати кримінальному провадженню [6].

Сутність запобіжних заходів полягає у їх превентивному характері. Вони не є формою покарання чи визнання вини особи, а застосовуються виключно з метою попередження можливих протиправних дій, таких як ухилення від слідства або суду, знищення доказів, незаконний вплив на свідків чи потерпілих, а також вчинення нових кримінальних правопорушень.

Важливою ознакою запобіжних заходів є їх тимчасовий характер. Вони діють лише протягом певного періоду, визначеного законом або судом, і підлягають скасуванню чи зміні у разі відпадиння підстав для їх застосування. Крім того, застосування таких заходів завжди пов'язане з обмеженням конституційних прав особи, що зумовлює необхідність суворого дотримання принципів законності, обґрунтованості та пропорційності.

Ознаки запобіжних заходів:

- може бути застосовано виключно щодо підозрюваного, обвинуваченого, засудженого (на відміну від заходів забезпечення кримінального провадження: застосовуються також щодо свідків, потерпілих, осіб, у володінні яких знаходяться речі та документи щодо яких винесено рішення про тимчасовий доступ;
- мають персональний характер (обмежують особисті права суб'єктів кримінального провадження щодо яких застосовуються);
- характеризуються підставами та метою застосування, визначеними в ст. 177 КПК України;
- в порівнянні з іншими заходами забезпечення кримінального провадження, мають більший рівень примусу, оскільки пов'язані з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність [8].

Таким чином, запобіжні заходи є важливим елементом кримінального процесу, який забезпечує баланс між інтересами правосуддя та правами людини. Їх застосування спрямоване не лише на гарантування належної процесуальної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого, але й на створення ефективного механізму запобігання можливим перешкодам у здійсненні кримінального провадження. Водночас вони виступають важливим інструментом реалізації принципів законності, обґрунтованості та пропорційності.

Суттєве значення має те, що запобіжні заходи повинні застосовуватися виключно за наявності визначених законом підстав і з урахуванням індивідуальних обставин кожної справи. Недотримання цих вимог може призвести до необґрунтованого обмеження прав і свобод особи, що суперечить як національному законодавству, так і міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини [10].

Крім того, ефективність застосування запобіжних заходів значною мірою залежить від належної оцінки ризиків, рівня професійної підготовки суддів і правоохоронців, а також від якості судового контролю. Важливо забезпечити, щоб кожне рішення про застосування відповідного заходу було вмотивованим, обґрунтованим та відповідало принципу необхідності мінімального втручання у права особи.

Отже, удосконалення практики застосування запобіжних заходів є необхідною умовою підвищення ефективності кримінального судочинства, зміцнення довіри до судової системи та забезпечення реального дотримання прав і свобод людини в Україні.

1.2. Правова природа запобіжних заходів

Правова природа запобіжних заходів визначається їх місцем у системі кримінального процесуального права та функціями, які вони виконують. Вони

є складовою частиною заходів забезпечення кримінального провадження і мають комплексний характер, поєднуючи елементи державного примусу та гарантій дотримання прав учасників процесу [12].

Пояснюючи сутність та основну ціль заходів забезпечення кримінального провадження, В. Є. Чиркін зазначив: «Краще було б не вдаватися до насильницьких заходів, проте в сучасних умовах це утопічна ідея...». Адже питання кримінального судочинства неможливо ефективно й повноцінно вирішити без примусових заходів впливу, що передбачають певне обмеження прав і свобод людини та громадянина. Для досягнення цих завдань законодавець покладає на суб'єктів кримінального провадження відповідні обов'язки та визначає їх права. Водночас завдання кримінального судочинства не завжди збігаються з інтересами всіх сторін провадження, з огляду на що суб'єкти кримінального провадження не завжди добровільно виконують покладені на них законом процесуальні обов'язки. Виняток не становить і такий суб'єкт кримінального провадження, як неповнолітні, злочинність серед яких щороку активізується.

У юридичній літературі питання правової природи запобіжних заходів зазвичай не вважали актуальним, проте більшість науковців (Н. В. Буланова, З. Ф. Коврига, В. М. Корнуков, О. П. Кучинська, О. В. Мироненко, А. І. Михайлов, В. Т. Очередін, І. Л. Петрухін, В. О. Попелюшко, В. В. Рожнова, З. В. Ромовська, В. М. Савицький, М. С. Строгович, Л. К. Трунова та ін.), визначаючи поняття запобіжних заходів, повсякчас торкаються цього питання. Більшість із таких досліджень опрацьовано за старим кримінальним законодавством, тобто за Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) 1960 р. З огляду на прийняття КПК України 2012 р. та задля здійснення всебічного, об'єктивного дослідження правової природи чинних запобіжних заходів, передусім, слід з'ясувати суттєві ознаки цього інституту кримінального процесу, а також здійснити аналітичний огляд опублікованих праць різних авторів стосовно зазначеного питання [14].

З одного боку, запобіжні заходи виступають як форма державного примусу, оскільки застосовуються незалежно від волі особи та супроводжуються певними обмеженнями її прав і свобод. З іншого боку, вони мають гарантійний характер, оскільки спрямовані на забезпечення ефективності кримінального провадження та недопущення порушення прав інших учасників процесу.

Особливістю правової природи запобіжних заходів є їх тісний зв'язок із принципами кримінального процесу, такими як презумпція невинуватості, верховенство права, законність, забезпечення права на захист та недоторканність особи. Це означає, що застосування запобіжних заходів не повинно порушувати основоположні права людини та має здійснюватися лише у випадках, коли це є об'єктивно необхідним [16].

Крім того, запобіжні заходи характеризуються індивідуальним підходом до їх застосування. При виборі конкретного заходу враховуються обставини кримінального правопорушення, особа підозрюваного чи обвинуваченого, його вік, стан здоров'я, соціальні зв'язки, наявність постійного місця проживання, а також інші фактори, що можуть впливати на його поведінку.

Таким чином, правова природа запобіжних заходів полягає у їх подвійній сутності як інструменту державного примусу та водночас гарантії належного здійснення правосуддя. З одного боку, вони виступають формою процесуального примусу, що передбачає тимчасове обмеження прав і свобод особи з метою забезпечення ефективності кримінального провадження. З іншого боку, їх застосування спрямоване на захист інтересів правосуддя, створення умов для всебічного, повного та неупередженого розгляду справи.

Важливим аспектом є те, що запобіжні заходи не мають карального характеру, оскільки застосовуються до винесення обвинувального вироку суду. Саме тому їх правова природа тісно пов'язана з принципом презумпції невинуватості, який вимагає максимально обережного та обґрунтованого підходу до будь-якого обмеження прав особи [1].

Крім того, подвійна сутність запобіжних заходів проявляється у необхідності поєднання інтересів держави та особи. Держава зацікавлена у забезпеченні належного перебігу кримінального процесу, тоді як особа має право на захист своїх свобод і недоторканності. Саме через механізм запобіжних заходів досягається компроміс між цими інтересами.

Отже, правова природа запобіжних заходів відображає їх складний і багатогранний характер, що поєднує елементи примусу та гарантій, і вимагає чіткого дотримання принципів законності, пропорційності та справедливості при їх застосуванні.

1.3. Місце запобіжних заходів у системі кримінального процесу

Запобіжні заходи займають важливе місце у структурі кримінального процесу та є невід'ємною складовою механізму забезпечення його ефективності. Вони входять до системи заходів забезпечення кримінального провадження, яка включає також інші процесуальні засоби, спрямовані на досягнення цілей правосуддя.

У структурі кримінального процесу запобіжні заходи виконують допоміжну, але водночас надзвичайно важливу функцію. Вони не є самостійною стадією процесу, проте застосовуються на різних його етапах — від досудового розслідування до судового розгляду справи. Це свідчить про їх універсальний характер і значення для всього процесу кримінального провадження [3].

Застосування запобіжних заходів безпосередньо пов'язане з діяльністю органів досудового розслідування, прокурора та суду. Саме ці суб'єкти наділені повноваженнями щодо їх обрання, зміни або скасування. При цьому вирішальна роль у застосуванні найбільш суворих запобіжних заходів належить суду, що забезпечує додаткові гарантії захисту прав особи.

Важливим аспектом є також те, що запобіжні заходи тісно пов'язані з іншими інститутами кримінального процесу, зокрема з доказуванням, процесуальними строками, правами та обов'язками учасників провадження. Їх правильне застосування сприяє забезпеченню своєчасності та ефективності розгляду кримінальних справ.

Водночас практика свідчить про наявність певних проблем у застосуванні запобіжних заходів, зокрема щодо обґрунтованості їх вибору, дотримання принципу пропорційності та забезпечення прав людини. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства та правозастосовної практики у цій сфері [5].

Отже, у першому розділі курсової роботи було досліджено теоретичні основи запобіжних заходів у кримінальному процесі, що дало змогу сформулювати цілісне уявлення про їх сутність, правову природу та місце у системі кримінального судочинства.

Встановлено, що запобіжні заходи є важливим інструментом забезпечення ефективності кримінального провадження та належної процесуальної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого. Їх сутність полягає у тимчасовому обмеженні прав і свобод особи з метою попередження ризиків, які можуть перешкоджати здійсненню правосуддя. При цьому вони не мають карального характеру, а виконують виключно превентивну функцію.

Проаналізовано правову природу запобіжних заходів, яка полягає у поєднанні ознак державного примусу та гарантій дотримання прав учасників кримінального процесу. З'ясовано, що їх застосування повинно здійснюватися з дотриманням принципів законності, обґрунтованості, пропорційності та презумпції невинуватості, що забезпечує баланс між інтересами держави та правами людини [7].

Також визначено, що запобіжні заходи займають важливе місце у системі кримінального процесу, виступаючи складовою заходів забезпечення кримінального провадження. Вони застосовуються на різних стадіях процесу

та відіграють значну роль у забезпеченні його ефективності, своєчасності та справедливості.

Таким чином, запобіжні заходи є невід'ємним елементом кримінального процесу, який сприяє досягненню його завдань, водночас вимагаючи чіткого дотримання правових гарантій при їх застосуванні.

РОЗДІЛ 2

МЕТА ТА ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

2.1. Мета застосування запобіжних заходів

Запобіжні заходи є важливим інструментом кримінального процесу, спрямованим на забезпечення ефективності досудового розслідування та судового розгляду. Їх застосування обумовлюється необхідністю досягнення визначених законом цілей, які полягають у гарантуванні належної процесуальної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого [9].

Мета застосування запобіжних заходів (ст. 177 КПК)

1. Забезпечення виконання процесуальних обов'язків.
2. Запобігання:
 - ухиленню від слідства або суду;
 - знищенню чи спотворенню доказів;
 - незаконному впливу на учасників провадження;
 - перешкодженню правосуддю;
 - вчиненню нового злочину.

Основною метою застосування запобіжних заходів є забезпечення виконання особою покладених на неї процесуальних обов'язків. Це означає, що підозрюваний або обвинувачений повинен з'являтися за викликом слідчого, прокурора чи суду, не перешкоджати встановленню істини у справі та дотримуватися інших вимог, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Важливою складовою мети застосування запобіжних заходів є запобігання ризикам, що можуть виникнути під час кримінального провадження. До таких ризиків належать: можливість переховування особи від органів досудового розслідування або суду, знищення чи спотворення

доказів, незаконний вплив на свідків, потерпілих чи інших учасників процесу, а також вчинення нового кримінального правопорушення [11].

Крім того, запобіжні заходи мають на меті забезпечення виконання судових рішень. У разі ухилення особи від виконання покладених на неї обов'язків або відбування покарання виникає необхідність застосування відповідних процесуальних механізмів, серед яких важливе місце займають саме запобіжні заходи.

Слід також зазначити, що застосування запобіжних заходів повинно відповідати принципу пропорційності. Це означає, що обраний захід має бути адекватним поставленій меті, не перевищувати необхідного рівня обмеження прав особи та застосовуватися лише за умови, коли менш суворі заходи не можуть забезпечити досягнення поставлених цілей.

Таким чином, мета застосування запобіжних заходів полягає не у покаранні особи, а у створенні належних умов для здійснення кримінального провадження, забезпеченні балансу між інтересами правосуддя та правами людини. Їх основне призначення полягає у гарантуванні належної процесуальної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого, своєчасній явці до органів досудового розслідування та суду, а також у недопущенні дій, які можуть перешкодити встановленню істини у справі.

Важливо підкреслити, що застосування запобіжних заходів має превентивний характер, оскільки спрямоване на попередження можливих ризиків, таких як переховування від правосуддя, незаконний вплив на учасників процесу або вчинення нових правопорушень. При цьому обраний захід повинен бути необхідним і достатнім для досягнення цієї мети, що відповідає принципу пропорційності [13].

Крім того, мета застосування запобіжних заходів тісно пов'язана із забезпеченням ефективності кримінального судочинства в цілому. Саме завдяки їм створюються умови для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, а також виконання процесуальних рішень суду.

Отже, запобіжні заходи виступають не лише інструментом процесуального впливу, але й важливою гарантією реалізації принципів справедливості, законності та поваги до прав і свобод людини у кримінальному процесі України.

2.2. Загальні підстави застосування запобіжних заходів

Застосування запобіжних заходів можливе лише за наявності визначених законом підстав, що виступають юридичною основою для обмеження прав і свобод підозрюваного чи обвинуваченого. Такі підстави закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві України та мають чітко визначений характер.

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом [15].

Першою і обов'язковою підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Без доведення факту існування достатніх доказів, які підтверджують причетність особи до злочину, застосування будь-якого запобіжного заходу є незаконним.

Другою важливою підставою є наявність ризиків, передбачених законом. Саме вони обґрунтовують необхідність застосування запобіжного заходу. До таких ризиків належать:

- ризик переховування від органів досудового розслідування або суду;
- ризик знищення, приховування або спотворення доказів;

- ризик незаконного впливу на свідків, потерпілих, експертів;
- ризик перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином;
- ризик вчинення нового кримінального правопорушення [17].

Важливим елементом є також неможливість запобігання зазначеним ризикам шляхом застосування більш м'яких заходів. Законодавець передбачає, що більш суворі запобіжні заходи (наприклад, тримання під вартою) застосовуються лише у випадку, коли інші заходи (особисте зобов'язання, порука, домашній арешт тощо) не можуть забезпечити належну поведінку особи.

Слід звернути увагу на те, що рішення про застосування запобіжного заходу приймається судом на підставі всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи. При цьому враховуються не лише ризики, але й особа підозрюваного: його вік, стан здоров'я, сімейний стан, наявність постійного місця проживання, репутація та інші соціальні зв'язки [1].

Окремо варто зазначити, що підстави застосування запобіжних заходів повинні бути належним чином обґрунтовані та підтверджені доказами. Формальне посилення на ризики без їх фактичного доведення не може бути підставою для обмеження прав особи.

Таким чином, загальні підстави застосування запобіжних заходів складають сукупність юридичних фактів, які свідчать про необхідність втручання держави у сферу прав і свобод особи з метою забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження.

2.3. Оцінка ризиків як умова застосування запобіжних заходів

Реформування кримінального процесуального законодавства України векторується через призму пріоритетності прав і свобод людини й громадянина, дотримання соціальної справедливості, усіх тих цінностей, які сторіччями вироблялися у вітчизняній та європейській правовій культурі. В

основу актуальної концепції судової реформи покладено ідею побудови системи кримінального провадження охоронного типу. Відповідно, хоч каральний вплив, беззаперечно, залишається помітно вагомим, але відходить на “другий план” [11].

Вагомого значення у цьому контексті набуває законне, доцільне й обґрунтоване застосування заходів процесуального примусу. З одного боку, застосування заходів забезпечення провадження неможливе без примусового модуля, а з іншого – пов’язане з очевидним дотиком до охоронюваних прав й свобод громадян. Саме факт такого межування зумовлює потребу створити та упровадити у правозастосовну практику надійні механізми “стримання та противаг”, досягти їх “співрозмірності” із типом і ступенем суспільної небезпечності діяння, прогнозованої міри покарання, особи обвинуваченого.

Оцінка ризиків є ключовою умовою застосування запобіжних заходів, оскільки саме вона визначає доцільність і необхідність обмеження прав підозрюваного або обвинуваченого. Без належної оцінки ризиків застосування запобіжного заходу втрачає своє правове обґрунтування [2].

Ризики у кримінальному процесі – це обґрунтовані припущення щодо можливості вчинення особою певних дій, які можуть перешкодити кримінальному провадженню. Вони не повинні бути гіпотетичними чи абстрактними, а мають базуватися на конкретних фактичних даних.

Окреслений у ч. 1 ст. 176 КПК України перелік запобіжних заходів у кожному конкретному випадку дає змогу індивідуалізувати його застосування, щоб врахувати інтереси правосуддя, а також не допустити невинуватих обмежень прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. Крім того, Кримінальний процесуальний кодекс в окремих нормах конкретизує умови застосування певних запобіжних заходів. Відповідно до ч. 8 ст. 194 КПК України, до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у формі штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у формі застави або тримання під вартою [12].

Процес оцінки ризиків передбачає аналіз сукупності обставин, що характеризують як саму особу, так і вчинене нею правопорушення. До основних критеріїв оцінки ризиків належать:

- тяжкість кримінального правопорушення та можливе покарання;
- поведінка особи до та після вчинення правопорушення;
- наявність судимостей або фактів притягнення до відповідальності;
- соціальні зв'язки (сім'я, робота, місце проживання);
- матеріальний стан та можливості для переховування;
- характер взаємовідносин із потерпілими чи свідками.

Важливо підкреслити, що оцінка ризиків має індивідуальний характер. Це означає, що кожна ситуація розглядається окремо, з урахуванням усіх її особливостей. Неможливо автоматично застосовувати однакові запобіжні заходи до різних осіб без урахування конкретних обставин справи [3].

Крім того, оцінка ризиків здійснюється не лише на момент обрання запобіжного заходу, але й у процесі його подальшого застосування. У разі зміни обставин (наприклад, зменшення ризиків) запобіжний захід може бути змінений на більш м'який або скасований.

Суттєвим аспектом є також судовий контроль за обґрунтованістю оцінки ризиків. Суд зобов'язаний перевірити доводи сторони обвинувачення та надати мотивоване рішення щодо наявності або відсутності ризиків. Це є важливою гарантією дотримання прав людини у кримінальному процесі.

Таким чином, оцінка ризиків виступає центральним елементом механізму застосування запобіжних заходів. Вона забезпечує обґрунтованість, справедливість і пропорційність процесуального примусу, а також сприяє ефективному функціонуванню системи кримінального правосуддя [13].

Отже, у другому розділі було всебічно досліджено мету та підстави застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі. Встановлено, що запобіжні заходи мають чітко визначене функціональне призначення, яке полягає у забезпеченні належної процесуальної поведінки підозрюваного або обвинуваченого, запобіганні можливим ризикам та гарантуванні ефективності

кримінального провадження. При цьому їх застосування не має карального характеру, а спрямоване виключно на досягнення процесуальних цілей із дотриманням принципу пропорційності.

З'ясовано, що підстави застосування запобіжних заходів становлять сукупність юридично значущих обставин, серед яких ключове значення мають наявність обґрунтованої підозри та доведеність конкретних ризиків, передбачених законодавством. Важливою умовою є також неможливість запобігання цим ризикам шляхом застосування більш м'яких заходів, що підкреслює пріоритет мінімального втручання у права людини.

Окрему увагу приділено оцінці ризиків як центральному елементу механізму застосування запобіжних заходів. Доведено, що така оцінка повинна ґрунтуватися на конкретних фактичних даних, мати індивідуальний характер та підлягати обов'язковому судовому контролю. Саме належна оцінка ризиків забезпечує обґрунтованість і законність прийнятого рішення, а також дозволяє досягти балансу між інтересами правосуддя та правами і свободами особи [4].

Таким чином, ефективне застосування запобіжних заходів можливе лише за умови комплексного врахування їх мети, наявності законних підстав та об'єктивної оцінки ризиків, що у сукупності сприяє підвищенню якості кримінального судочинства та зміцненню принципів верховенства права.

РОЗДІЛ 3

ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

3.1. Класифікація запобіжних заходів

Запобіжні заходи у кримінальному процесі України становлять цілісну систему процесуальних засобів, які застосовуються з метою забезпечення належної поведінки підозрюваного або обвинуваченого. Їх класифікація має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє систематизувати різні види заходів та визначити особливості їх застосування [14].

Таблиця 3.1

Класифікація запобіжних заходів

Критерій класифікації	Види запобіжних заходів	Характеристика
За ступенем обмеження прав і свобод	1. М'які (особисте зобов'язання, особиста порука) 2. Середні (застава, домашній арешт) 3. Суворі (тримання під вартою)	Визначається рівнем втручання у права особи: від мінімального до максимального
За характером обмежень	1. Особисті (домашній арешт, тримання під вартою) 2. Майнові (застава) 3. Морально-правові (порука, зобов'язання)	Відображає, які саме права чи інтереси обмежуються
За суб'єктом забезпечення	1. Особисті (виконуються підозрюваним) 2. З участю третіх осіб (порука)	Хто забезпечує виконання зобов'язань
За тривалістю дії	1. Короткострокові 2. Довгострокові	Залежить від строку застосування заходу
За можливістю альтернативи	1. Альтернативні (застава як альтернатива триманню під вартою) 2. Безальтернативні (у виняткових випадках – тримання під вартою)	Визначає можливість заміни більш суворого заходу на м'якший
За стадією застосування	1. На досудовому розслідуванні 2. Під час судового розгляду	Залежить від етапу кримінального провадження

Джерело: створено автором

Найпоширенішою є класифікація запобіжних заходів залежно від ступеня обмеження прав і свобод особи. За цим критерієм вони поділяються на [5]:

- **М'які запобіжні заходи**, які передбачають мінімальне втручання у права особи (особисте зобов'язання, особиста порука);
- **Середні за ступенем обмеження**, що частково обмежують свободу пересування чи інші права (застава, домашній арешт);
- **Суворі запобіжні заходи**, пов'язані з істотним обмеженням свободи (тримання під вартою).

У таблиці 3.2 наведені запобіжні заходи від найбільш м'якого до найбільш суворого.

Таблиця 3.2

Запобіжні заходи від найбільш м'якого до найбільш суворого [15]

Запобіжний захід	Пояснення
особисте зобов'язання	підозрюваному (обвинуваченому) під розпис повідомляють покладені на нього обов'язки, які він зобов'язується виконувати
особиста порука	люди, які заслуговують довіри суду, письмово заявляють про те, що ручаються за виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'
застава	вноситься певна сума грошових коштів, яка гарантує виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків; внести заставу може будь-хто: родичі або знайомі, адвокат, а також юридична особа (наприклад, роботодавець, якщо це не державна установа) тощо;
домашній арешт	підозрюваному (обвинуваченому) забороняється залишати своє житло цілодобово або у певний період доби;
тримання під вартою	застосовується як винятковий захід до певного кола осіб, коли більш м'які заходи не можуть бути застосовані; при цьому суд зобов'язаний визначити розмір застави, при внесенні якої особу мають звільнити (з цього правила робиться виняток, у разі звинувачення у насильницьких злочинах та злочинах, що спричинили смерть людини, а також при порушенні умов застави, призначеної раніше).

Джерело: створено автором

Іншим важливим критерієм класифікації є характер обмежень, що накладаються на особу. За цим критерієм можна виділити:

- заходи, що обмежують особисту свободу (тримання під вартою, домашній арешт);
- заходи майнового характеру (застава);
- заходи морально-правового впливу (порука, особисте зобов'язання).

Також запобіжні заходи класифікують залежно від суб'єкта їх забезпечення: ті, що виконуються самою особою (особисте зобов'язання), та ті, що передбачають участь третіх осіб (особиста порука).

Важливо зазначити, що законодавство України передбачає вичерпний перелік запобіжних заходів, що забезпечує правову визначеність і виключає можливість довільного застосування інших обмежень. Такий підхід відповідає принципу законності та гарантує захист прав людини [6].

Таким чином, класифікація запобіжних заходів дозволяє глибше зрозуміти їх сутність, визначити оптимальний захід у конкретній ситуації та забезпечити дотримання принципу пропорційності. Вона відіграє важливу роль як у теоретичному осмисленні цього інституту, так і у практичній діяльності органів досудового розслідування та суду, оскільки сприяє системному підходу до вибору відповідного запобіжного заходу.

Завдяки класифікації стає можливим чітко розмежувати запобіжні заходи за ступенем обмеження прав особи, характером впливу та іншими критеріями, що дозволяє більш обґрунтовано оцінювати доцільність їх застосування. Це, у свою чергу, сприяє мінімізації випадків надмірного втручання у права людини та забезпечує реалізацію принципу індивідуалізації процесуального примусу [16].

Крім того, класифікація запобіжних заходів має значення для вдосконалення законодавства, оскільки дозволяє виявити прогалини та суперечності у правовому регулюванні, а також визначити напрями його подальшого розвитку. Вона також сприяє формуванню єдиної

правозастосовної практики, що є важливим для забезпечення стабільності та передбачуваності судових рішень.

Отже, класифікація запобіжних заходів є необхідним елементом наукового та практичного підходу до їх застосування, що забезпечує ефективність кримінального процесу та належний рівень захисту прав і свобод людини.

3.2. Характеристика окремих видів запобіжних заходів

Кримінальне процесуальне законодавство України передбачає кілька видів запобіжних заходів, кожен з яких має свої особливості застосування, правову природу та ступінь обмеження прав особи [7].

Таблиця 3.3

Характеристика окремих видів запобіжних заходів

Вид запобіжного заходу	Сутність	Основні обов'язки особи	Ступінь обмеження прав	Підстави застосування	Особливості
Особисте зобов'язання	Покладення на особу обов'язку виконувати процесуальні вимоги	З'являтися за викликом, повідомляти про зміну місця проживання	Низький	Наявність незначних ризиків	Найм'якший запобіжний захід
Особиста порука	Поручительство інших осіб за належну поведінку підозрюваного	Дотримання умов під контролем поручителя	Низький	Довіра до поручителя та особи	Вимагає авторитетного поручителя
Застава	Внесення коштів або майна для забезпечення виконання обов'язків	Дотримання умов, визначених судом	Середній	Середній рівень ризиків	Може бути альтернативою триманню під вартою
Домашній арешт	Обмеження свободи пересування	Перебування за місцем проживання, носіння	Середній	Значні ризики	Контроль з боку правоохоронних органів

	(частково або повністю)	електронного браслета (за потреби)			
Тримання під вартою	Ізоляція особи від суспільства	Перебування у слідчому ізоляторі	Високий	Високий рівень ризиків	Найсуворіший захід, застосовується у виняткових випадках

Особисте зобов'язання є найм'якшим запобіжним заходом. Воно полягає у покладенні на підозрюваного або обвинуваченого обов'язку виконувати визначені процесуальні вимоги, зокрема з'являтися за викликом та повідомляти про зміну місця проживання. Цей захід застосовується за відсутності значних ризиків.

Особиста порука передбачає, що за належну поведінку особи поручаються інші особи, які беруть на себе відповідні зобов'язання. Вона базується на довірі до поручителя та його авторитеті.

Застава є майновим запобіжним заходом, що полягає у внесенні грошових коштів або іншого майна з метою забезпечення виконання обов'язків підозрюваним. У разі порушення умов застава може бути звернена в дохід держави. Вона широко застосовується як альтернатива триманню під вартою.

Домашній арешт передбачає обмеження свободи пересування особи шляхом заборони залишати житло у певний період або цілодобово. Контроль за виконанням цього заходу може здійснюватися з використанням електронних засобів.

Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом і застосовується лише у виняткових випадках. Воно пов'язане з ізоляцією особи від суспільства та суттєвим обмеженням її прав. Закон встановлює чіткі підстави та порядок застосування цього заходу, що є важливою гарантією від зловживань [17].

Кожен із зазначених запобіжних заходів має застосовуватися з урахуванням конкретних обставин справи, ступеня ризиків та особистості

підозрюваного. Важливо, щоб обраний захід був необхідним і достатнім для досягнення поставленої мети.

Питання класифікації запобіжних заходів так-само лишається дискусійним.

За чинним законодавством (ст. 149 КПК) систему запобіжних заходів становлять:

- 1) підписка про невиїзд (ст. 151 КПК);
- 2) особиста порука (ст. 152 КПК);
- 3) порука громадської організації або трудового колективу (ст. 154 КПК);
- 4) застава (ст. 154-1 КПК);
- 5) затримання - тимчасовий запобіжний захід (статті 106, 11.5, 165-2 КПК);
- 6) взяття під варту (ст. 155 КПК);
- 7) нагляд командування військової частини (ст. 163 КПК);
- 8) віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи (ст. 436 КПК) [2].

Наявність такої системи запобіжних заходів забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування в практиці досудового слідства і судового розгляду кримінальних справ.

Система запобіжних заходів, закріплена в законі, та можливість їх вибору дає змогу застосовувати найбільш ефективні з них з урахуванням тяжкості вчиненого злочину, особистості обвинуваченого чи підозрюваного та інших обставин. У процесуальній літературі запобіжні заходи часто класифікують залежно від поширеності дії на тих чи інших суб'єктів, щодо яких їх може бути застосовано [8].

Запобіжні заходи умовно можуть бути поділені на:

1. Загальні - ті, що можуть застосовуватись до будь-яких учасників процесу (підписка про невиїзд, взяття під варту, особиста порука, порука громадської організації або трудового колективу, застава);

2. Спеціальні — ті, що застосовуються лише до певних категорій обвинувачених (нагляд командування військової частини; віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи).

Така класифікація не розкриває сутності запобіжних заходів. Вона лише підкреслює особливості суб'єктів, щодо яких їх застосовують.

Зміст запобіжних заходів точніше відображає класифікація, в основу якої покладено ступінь обмеження прав суб'єктів. За цією підставою розрізняють ізоляційні та неізоляційні запобіжні заходи. До першої групи належать затримання і взяття під варту, до другої - всі інші. [11]

1. Ізоляційні:

- затримання;
- взяття під варту.

2. Неізоляційні:

- підписка про невийзд;
- застава;
- особиста порука;
- порука громадської організації або трудового колективу;
- нагляд командування військової частини;
- віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, дитячої установи [2].

Наявна в законі система запобіжних заходів передбачає врахування не тільки обставин кримінальної справи, а й суворості запобіжного заходу.

3.3. Проблеми та шляхи вдосконалення застосування запобіжних заходів в Україні

Незважаючи на нормативну врегульованість інституту запобіжних заходів, у практиці їх застосування в Україні існує низка проблем, що

негативно впливають на ефективність кримінального судочинства та рівень захисту прав людини.

Однією з основних проблем є надмірне застосування тримання під вартою. У багатьох випадках цей захід обирається без належного обґрунтування, що суперечить принципу винятковості та пропорційності.

Іншою проблемою є формальний підхід до оцінки ризиків. Часто суди обмежуються загальними формулюваннями без наведення конкретних фактів, що свідчать про наявність реальних загроз [5].

Також слід відзначити недостатнє використання альтернативних запобіжних заходів, таких як застава чи домашній арешт. Це пов'язано як із недосконалістю практики їх застосування, так і з певними організаційними труднощами.

Серед інших проблем можна виділити:

- тривалі строки тримання під вартою;
- недостатній рівень судового контролю;
- порушення прав підозрюваних під час застосування заходів;
- відсутність єдиної судової практики.

З метою вдосконалення застосування запобіжних заходів доцільно запропонувати такі напрями:

- посилення вимог до обґрунтування ризиків;
- розширення застосування альтернативних заходів;
- вдосконалення механізмів контролю за дотриманням прав людини;
- підвищення кваліфікації суддів і правоохоронців;
- гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами [10].

Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності кримінального процесу та забезпеченню справедливого судочинства.

Отже, у третьому розділі було розглянуто систему запобіжних заходів, їх класифікацію, особливості застосування та основні проблеми, що виникають у практиці їх використання. Встановлено, що запобіжні заходи є

важливим елементом кримінального процесу, який забезпечує баланс між інтересами правосуддя та правами людини.

З'ясовано, що класифікація запобіжних заходів дозволяє визначити їх місце у системі процесуального примусу та обрати найбільш доцільний захід залежно від конкретних обставин справи. Детальна характеристика окремих видів заходів свідчить про їх різноманітність та гнучкість у застосуванні.

Водночас виявлені проблеми свідчать про необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання та практики застосування запобіжних заходів. Запропоновані напрями реформування спрямовані на забезпечення законності, обґрунтованості та ефективності їх застосування.

ВИСНОВОК

У результаті проведеного дослідження було комплексно проаналізовано інститут запобіжних заходів у кримінальному процесі України, зокрема їх поняття, мету, підстави застосування, види та особливості практичної реалізації.

Встановлено, що запобіжні заходи є важливим процесуальним інструментом, спрямованим на забезпечення належного здійснення кримінального провадження. Їх застосування має ґрунтуватися на принципах законності, обґрунтованості, пропорційності та поваги до прав і свобод людини.

Доведено, що ефективність застосування запобіжних заходів значною мірою залежить від правильної оцінки ризиків, наявності законних підстав та індивідуального підходу до кожної конкретної справи. Водночас сучасна практика свідчить про наявність низки проблем, які потребують вирішення.

У роботі обґрунтовано необхідність вдосконалення законодавства та практики застосування запобіжних заходів шляхом посилення гарантій прав людини, розширення використання альтернативних заходів та підвищення якості судового контролю.

Таким чином, досягнення балансу між інтересами правосуддя та правами особи є ключовим завданням у сфері застосування запобіжних заходів, що має визначальне значення для формування ефективної та справедливої системи кримінального судочинства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азаров Ю.І. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави /Ю.І. Азаров, Д.П. Письменний, О.Ю. Хабло // Юридична наука. ? 2014. – № 5. – С.49–56.
2. Березняк В.С., Тertiшник В.М. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України: Монографія. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ; «Ліра ЛТД», 2010. – 188 с.
3. Білоус О. В. Законодавча регламентація проникнення до житла чи іншого володіння особи під час кримінального провадження / О. В. Білоус // Держава і право. ? 2014. – Вип. № 65. – С.264–272.
4. Білоус О. В. Окремі питання застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні / О. В. Білоус // Юридична наука. ? 2014. – № 10. – С. 97–103.
5. Верхогляд-Герасименко О.В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально–процесуального примусу: Монографія. – Харків.: Вид-во «Юрайт», 2012. – 216 с.
6. Гаюр І.Й. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого: Автореф. дис. ... канд.юрид. наук (12.00.09)/ НАВС. – Київ, 2011. – 20 с.
7. Грошевий Ю.М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю.М.Грошевий, О.Г.Шило // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №1. – С.220–226.
8. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. ? К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
9. Гультай М.М. Виявлення і виправлення слідчих та судових помилок у кримінальному процесі України: стадії досудового розслідування, попереднього розгляду справи суддею, судового розгляду та апеляційного провадження: Монографія. – Х.: “Кроссруд”, 2008.

10. Гумін О.М. Тимчасовий доступ до речей і документів як один із заходів забезпечення кримінального провадження / О.М. Гумін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ ? 2013. – № 1 (5). – С. 227–231.

11. Дроздов О.М. Джерела кримінально–процесуального права України: Монографія. – Х.: Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2008. – 208 с.

12. Запотоцький А.П., Савицький Д.О. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві: Монографія. – К.: БМК, 2011. – 220 с.

13. Зейкан Я.П. Захист у кримінальній справі: наук.–практ. коментар. – 4-те вид. – К.: КНТ, 2009. – 600 с.

14. Зразки кримінально-процесуальних документів: досудове провадження / За ред. Ю.М. Грошевого. – Х.: Вапнярчук, 2010. – 568 с.

15. Зразки основних кримінально–процесуальних документів досудового провадження: Практ. посібник / В.В. Рожнова, Ю.І. Азаров, В.Г. Фатхутдінов; За заг. ред. В.Г. Фатхутдінова. – 2-ге вид., допов. та перероб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2009. – 188 с.

16. Ільєва Т.Г. Надання слідчим суддею дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи / Т.Г. Ільєва // Європейські перспективи. – 2013. – № 7. – С. 105–109.

17. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально–процесуального права: Монографія. – Харків: Право, 2008. – 296 с.

ДОДАТКИ

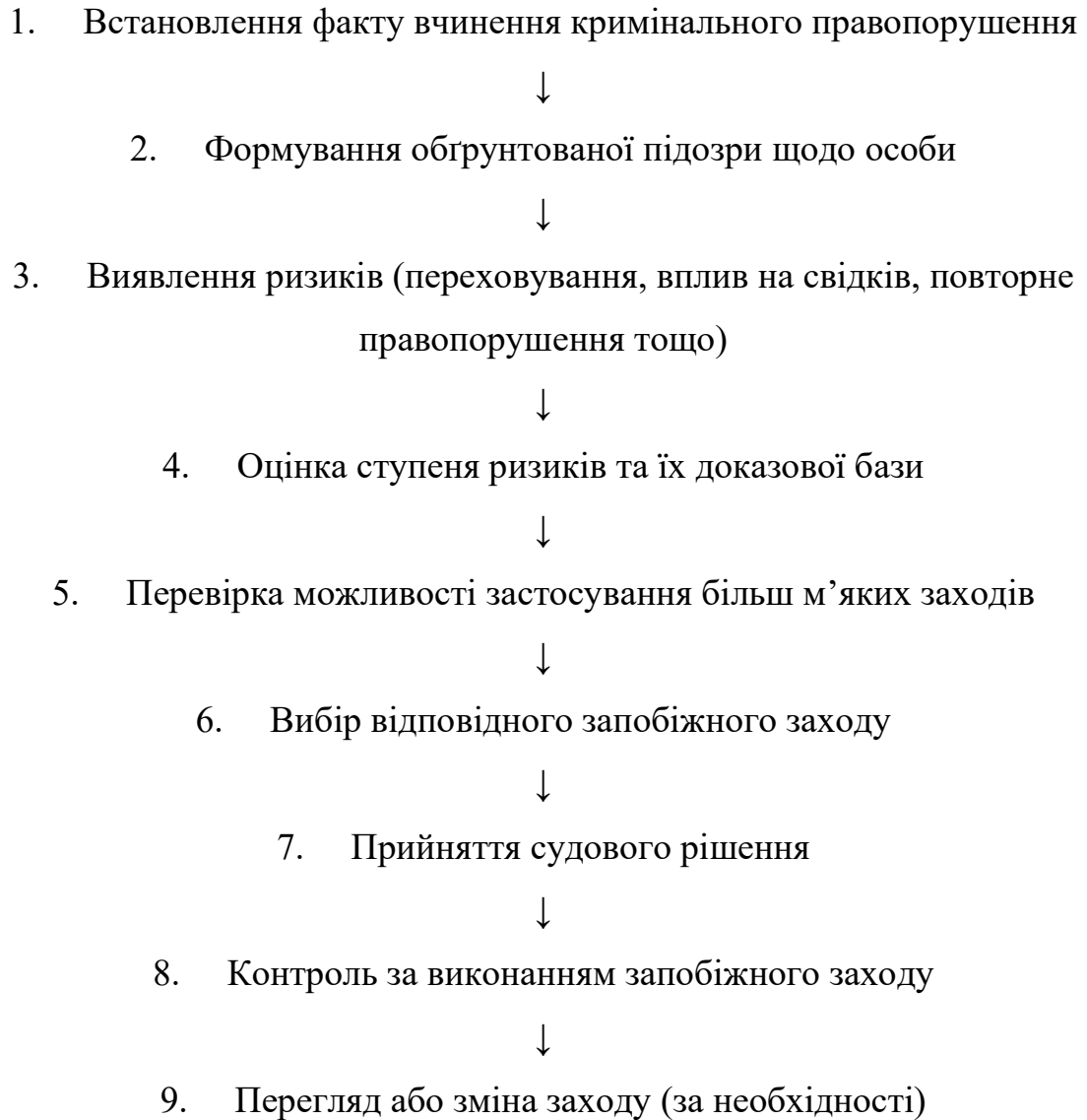
ДОДАТОК А

Порівняльна характеристика
запобіжних заходів у кримінальному процесі України

Вид запобіжного заходу	Ступінь обмеження прав	Основний зміст	Підстави застосування	Переваги	Недоліки
Особисте зобов'язання	Низький	Виконання визначених процесуальних обов'язків	Низький рівень ризиків	Мінімальне втручання у права особи	Може бути неефективним при високих ризиках
Особиста порука	Низький	Відповідальність поручителя за поведінку особи	Наявність авторитетного поручителя	Соціальний контроль	Залежить від сумлінності поручителя
Застава	Середній	Внесення грошових коштів	Середній рівень ризиків	Альтернатива триманню під вартою	Майнова нерівність
Домашній арешт	Середній	Обмеження свободи пересування	Значні ризики	Менш суворий, ніж ув'язнення	Потребує контролю
Тримання під вартою	Високий	Ізоляція особи	Високий рівень ризиків	Найефективніший при серйозних загрозах	Значне обмеження прав людини

СХЕМА

прийняття рішення про застосування запобіжного заходу

ДОДАТОК В

Приклад процесуального рішення
про застосування запобіжного заходу (умовний зразок)

УХВАЛА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

м. Київ

дата: 15 травня 2026 року

Слідчий суддя _____ районного суду м. Києва, розглянувши клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу щодо підозрюваного _____,

ВСТАНОВИВ:

Слідчим подано клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Клопотання обґрунтоване тим, що підозрюваний може переховуватися від органів досудового розслідування, а також впливати на свідків у справі.

Дослідивши матеріали справи, суд встановив наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення та існування ризиків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Разом із тим, суд врахував особу підозрюваного, його сімейний стан, наявність постійного місця проживання та відсутність судимостей.

УХВАЛИВ:

Застосувати до підозрюваного _____ запобіжний захід у вигляді домашнього арешту строком на 2 місяці.

Покласти на підозрюваного такі обов'язки:

- не залишати місце проживання у визначений період;
- з'являтися за викликом слідчого, прокурора або суду;
- утримуватися від спілкування зі свідками.

Контроль за виконанням ухвали покласти на відповідні органи Національної поліції.

Слідчий суддя: _____